

قرآن شناسی امامیه

در پژوهش های غربی

آرتز جفری، اتان کلبرگ، میسر-اشر، تاد لاوسن، و ...

DÉCEMBRE 1843.

401

Ceci est la croyance des sunnites et des shiites de la secte des imâmiens. Afin de justifier notre assertion et de convaincre le lecteur que les imâmiy-yeh désavouent l'autorité des chapitres ou des parties supposées inconnues du Coran, nous allons leur soumettre la profession de foi de cette secte, par rapport au Coran, avec la traduction fidèle du texte, qui se trouve dans l'ouvrage approuvé ayant pour titre :

كتاب *Le livre de la croyance des Imâmiy-yeh* اعتقادات الامامية الاثنى عشرية امام شيخ ابو جعفر القمي، de Cum, par imâm scheikh Abou-Dj'afar, de Cum.

اعتقادنا و مبلغ القرآن الذي انزل الله تعالى على نبيه محمد صلى الله عليه وآله انه هو ما بين الدفتين في ايد الناس ليس باكثر من ذلك و مبلغ سورة عند العامة مائة واربعة عشر سورة وعندنا والنسخي والم نشرح سورة واحدة والمتر كيف ولأيلان قريش سورة واحدة والأنفال والتوبة سورة واحدة ومن نسب اليها ان القرآن اكثر من ذلك فهو كاذب

« Notre croyance sur la *quantité* du Coran que Dieu le Très-Haut envoya à son prophète Mahomet (qu'il soit béni lui et sa famille!), est qu'il consiste dans ce qui est conservé entre les deux planchettes,

به کوشش و ویرایش

محمد علی طباطبائی

سر شناسه : طباطبایی، سید محمدعلی، ۱۳۶۳، گرد آورنده
عنوان و نام پدید آور: قرآن شناسی امامیه در پژوهش‌های غربی: مقالاتی از آرتر جفری.../
به کوشش و ویرایش محمدعلی طباطبایی؛ (برای) پژوهشکده تفسیر اهل‌بیت (ع)، گروه قرآن‌شناسی
و دانش‌های پیرامونی، پژوهشگاه قرآن و حدیث؛ مترجمان محمدرضا امین ... و (دیگران).
مشخصات نشر: قم: موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۳۱۱ص.

ISBN: 978 - 964 - 493 - 875 - 7

وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: مترجمان محمدرضا امین، مهدی حبیب‌اللهی، محمد حقانی‌فضل، محمدعلی طباطبایی،
حیدرعیوضی، سعید کریم‌پور...
یادداشت: کتابنامه به صورت زیر نویس.
موضوع: تفاسیر ماثوره -- شیعه امامیه
موضوع: کلام شیعه امامیه -- جنبه‌های قرآنی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
شناسه افزوده: امین، محمدرضا، ۱۳۵۰ -، مترجم
شناسه افزوده: پژوهشگاه قرآن و حدیث. پژوهشکده تفسیر اهل‌بیت (ع) گروه قرآن‌شناسی و دانش‌های پیرامونی
رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ط۸ک/۱۰۴ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۹
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۲۲۰۶۶۷

قرآن شناسی امامیه

در پژوهش‌های غربی

مقالاتی از:

آرتور جفری، اتان کلبرک، میسر-اشتر، تادلوسن و...

به کوشش و ویرایش

محمد علی طباطبائی

قرآن‌شناسی امامیه در پژوهش‌های غربی

به کوشش و ویرایش: محمدعلی طباطبایی

تحقیق: پژوهشکده تفسیر اهل بیت علیهم‌السلام، گروه قرآن‌شناسی و دانش‌های پیرامونی

مترجمان: محمدرضا امین، مهدی حبیب‌اللهی، محمد حقانی‌فضل، محمدعلی طباطبایی،

حیدر عیوضی، سعید کریم‌پور، مجید منتظر‌مهدی، مریم ولایتی‌کباییان

ناظر علمی: علی راد (استادیار دانشگاه تهران، پردیس فارابی)

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث

چاپ: اول / ۱۳۹۵

چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۱۳۵۰۰ تومان

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵ / تلفن: ۳۷۷۴۰۵۲۳ - ۰۲۵ / فاکس: ۳۷۷۴۰۵۷۱ - ۰۲۵ /
ص. پ ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) / تلفن: ۳۷۷۴۰۵۴۵ - ۰۲۵ / فروشگاه شماره «۲» (قم، خیابان معلم،
مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹) / تلفن: ۳۷۸۴۲۳۰۹ - ۰۲۵ / ۳۷۸۴۲۳۱۰ - ۰۲۵

فروشگاه شماره «۳» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام درب شرقی ۷) / تلفن: ۵۵۹۵۲۸۶۲ - ۰۲۱

فروشگاه شماره «۴» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام درب جنوبی) / تلفن: ۵۱۲۲۴۴۹۳ - ۰۲۱

فروشگاه شماره «۵» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام بازار قدیم) / تلفن: ۵۵۹۳۰۹۹۹ - ۰۲۱

پلاک ۱۹/۱

<http://darolhadith.ir>

darolhadith.20@gmail.com

ISBN: 978 - 964 - 493 - 875 - 7

* کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

۱۴۰۱۴۳۶ ۰۰۱۰۱۹

فهرست مطالب

علائم اختصاری.....	۷
پیش‌گفتار.....	۹
مقدمهٔ سرویراستار.....	۱۱
معرفی نویسندگان.....	۱۹

درآمد: جایگاه قرآن

۱. قرآن یا امام؟ نگاه شیعهٔ امامی به قرآن.....	۲۵
پاول زاندر؛ ترجمهٔ حیدر عیوضی	

بخش اول: تحریف و قرائات

۲. افزوده‌های شیعه به قرآن.....	۴۷
ویلیام تیسدال؛ ترجمهٔ مریم ولایتی کبابیان	

۳. "قرآن شیعی": بازنگری‌ای در برداشت‌های گلتسیهر.....	۶۷
جوزف الیاش؛ ترجمهٔ مهدی حبیب‌اللهی	

۴. یادداشتی در باب بررسی "قرآن شیعی".....	۷۹
تاد لاونسن؛ ترجمهٔ محمدرضا امین	

۵. دگرخوانش‌ها و افزوده‌های شیعه امامیه به قرآن ۱۰۱
مثیر بر- اشتر؛ ترجمه محمدعلی طباطبایی

۶. مسئله تحریف قرآن در تفاسیر شیعه اثناعشری ۱۴۷
راینر برونر؛ ترجمه مهدی منتظر مهدی

۷. جریان‌های مختلف در آثار تفسیری شیعه امامیه متقدم ۱۹۳
اتان کلبرگ؛ ترجمه محمدعلی طباطبایی

بخش دوم: مصاحف

۸. موادی برای متن قرآن ۲۳۵
آرتر جفری؛ ترجمه محمدعلی طباطبایی

۹. متون مقدس معتبر در تشیع امامی متقدم ۲۴۱
اتان کلبرگ؛ ترجمه محمدرضا امین

۱۰. «کتاب فاطمه»؛ قرآنی شیعی؟ ۲۶۳
خالد سنداوی؛ ترجمه سعید کریم‌پور

منابع پیش‌تر ترجمه شده ۲۸۵

اصطلاح‌نامه ۲۸۷

نمایه فارسی ۲۹۱

نمایه انگلیسی ۳۰۹

علائم اختصاری

ب.ت:	برای ترجمه ن.ک:	ش. شماره (حدیث/سطر)
پ. پاورقی	قس: مقایسه کنید با	ن.ب. نسخه بدل
تص. تصحیح	و. ولادت	ی. یعنی
ح. حدود	(م.) توضیحات مترجم	(و.) توضیحات سرویراستار
خ. دوره خلافت		
د. درگذشته به سال		
ز. زنده در		
س. سطر/استون		

EI²: *The Encyclopedia of Islam*, New Edition, Leiden, 1954-2002.

EIr: *Encyclopaedia Iranica*, London, 1982.

GAL: Brockelmann, Carl. *Geschichte der arabischen Litteratur*, Brill, 1943.

GAS: Sezgin, Fuat. *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, Brill, 1996.

GdesQ: Nöldeke-Schwally, *Geschichte des Qurāns*, Leipzig, 1909.

Rich: I. Goldziher, *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*, Leiden 1920.

پیش‌گفتار

موج سوم شیعه‌پژوهی در غرب، با کنار نهادن رویکردهای جدلی و فرقه‌نگرانه، نگاهی نوبه‌تشیع‌درانداخته و تلاش‌های علمی شیعه را از دیرباز تا کنون می‌کاود. در این رویکرد تازه، تشیع به مثابه یک فرهنگ مولّد و زایا مورد بررسی قرار می‌گیرد و آثار بر جای مانده از دانشمندان شیعی با دقت هر چه تمام‌تر در بستر تاریخی‌شان کاویده می‌شوند. نبودن این جریان علمی در غرب، و نیز گستردگی نسبی و در حال رشد بودن آن، ما را بر سر یک پیچ حساس تاریخی قرار داده است. شناسایی، برگردان، نقد منطقی و بررسی همه‌سویه این تلاش‌ها می‌تواند مانع از عقب‌افتادگی جدی در این عرصه گردد و زمینه تعامل درست عالمان شیعی و دانشمندان غربی را فراهم آورد. سامان‌دهی کلان این تعامل، می‌تواند دستاوردهای باشکوهی را برای هر دو سوی این رابطه به ارمغان آورد. ما می‌توانیم از شیوه‌های ابداعی و متفاوت غربیان در مطالعات اسلامی، و به‌ویژه نوآوری‌های آنان در متن‌پژوهی و کتابشناسی، بهره ببریم و نیز از کاستی‌های پژوهش‌های خود آگاه شویم. در مقابل، می‌توانیم آنان را نیز از پاسخ‌های احتمالی به پرسش‌ها و نقدهایشان مطلع سازیم تا هرچه بیشتر با منابع اصیل شیعی و مفاهیم نهفته و گاه پیچیده آنها آشنایی یابند؛ مفاهیمی که گاه دریافت درست و کامل گوهر و مغز آنها، نیازمند آگاهی از فرهنگ کهن شیعی و گفت‌وگوی مستقیم با عالمان است.

کتاب پیش‌رو، یکی از نخستین گام‌ها در این راه نوگشوده است: برگردانی از تلاش‌های علمی غربیان در شناخت نگاه امامیه به قرآن. راهی ناپیموده که جز با توسل به ایمان، پشتکار

و پایداری نسل جوان و تلاشگر حوزه و دانشگاه، نمی‌توان بر مشکلات و موانع آن فائق آمد و به سر منزل مقصود رسید. خوانندگان کتاب تصدیق خواهند کرد که هر بخش از کتاب، چه تلاش‌های سترگ و درازدانی را در پس زمینه خود شاهد بوده است. تلاش‌هایی که اندیشه نخستین آن را دوست فرزانه و معاون دلسوز پژوهشکده تفسیر اهل بیت (ع)، جناب حجة الاسلام دکتر علی راد ارائه دادند. سپس با طراحی فرآیند کار و شناسایی مترجمان، از همکاری صمیمانه و همه جانبه پژوهشگر گروه قرآن‌شناسی و دانش‌های پیرامونی آقای محمدعلی طباطبایی بهره‌مند گشتند. ایشان پس از شناسایی بهترین نگاشته‌های غربی در زمینه قرآن‌شناسی امامیه و واگذاری برگردان آنها به مترجمان، همه مقاله‌های ترجمه‌شده را یک به یک و سطر به سطر به دیده دقت نگرینست و در تعامل نزدیک با مترجمان، متن نهایی ترجمه‌ها را بازبینی و سپس به ظرافت ویرایش کرد و در موارد نیاز اطلاعاتی جانبی بدانها افزود.

ناگفته پیداست که تمام مطالب این کتاب، تنها نماینده دیدگاه‌های نویسندگان مقالات هستند و ترجمه و نشر آنها در اینجا تنها برای آن است که محققان کشورمان هرچه سریع‌تر و آسان‌تر با جدیدترین دیدگاه‌های طرح‌شده در این زمینه آشنا شوند و خود را برای ارائه پاسخ‌های مقتضی، چه در فضای داخلی و چه در فضای بین‌المللی، آماده سازند. با این حال در مواردی که ضروری می‌نمود، توضیحات کوتاهی در قالب پی‌نوشت آمده است. اما افزون بر اینها نقدهای تفصیلی بر همه مقالات کتاب، به طور مستقل، در جایی و وقتی مناسب منتشر خواهد شد.

بر خود لازم می‌بینم از دو عزیز فوق‌الذکر، جناب آقای مرادی معاون کنونی پژوهشکده تفسیر، همه مترجمان بزرگوار و نیز دست‌اندرکاران نشر این اثر تشکر و قدردانی کنم. امید که این دفتر همچنان گشوده بماند و این درخت خجسته همواره ثمر دهد.

مسئول پژوهشکده تفسیر اهل بیت (ع)

عبدالهادی مسعودی

مقدمه سر ویراستار

به رغم آنکه مطالعات شیعی در غرب سابقه‌ای نه‌چندان کمتر از مطالعات اسلامی دارد، وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷/۱۹۷۹ نقطه عطفی در رشد ناگهانی کمی و کیفی این پژوهش‌ها بود.^۱ از آن زمان تا کنون مقالات و کتاب‌های بسیاری مستقلاً درباره شیعه و جنبه‌های مختلف آن — اعم از تاریخ، فرهنگ، اعتقادات و... — در غرب منتشر شده^۲ و گذشته از اختصاص میزهای تخصصی به این موضوع در همایش‌های بین‌المللی با موضوعات تاریخی و دینی، همایش‌هایی هم به طور خاص درباره جنبه‌های مختلف تشیع برگزار شده است. رشد روزافزون علایق پژوهشی به این موضوع سبب تولد نشریاتی اختصاصی در این حوزه به زبان انگلیسی شده و از این رو بحث‌های علمی در این زمینه

---

۱. تأثیر انقلاب اسلامی ایران در جلب توجه غربیان به موضوع تشیع بارها توسط محققان غربی نیز مورد اذعان قرار گرفته است. از جمله ن.ک:

Etan Kohlberg, *Belief and Law in Imāmī Shī'ism* (Variorum, 1991), p. 33. Dewin Stewart, *Islamic Legal Orthodoxy: Twelver Shiite Responses to the Sunni Legal System* (University of Utah Press, 1998), p. 11; Andrew J. Newman, *Twelver Shiism: Unity and Diversity in the Life of Islam, 632 to 1722* (Edinburgh University Press, 2013), pp. 4-6.

۲. برای دیدن فهرستی از این آثار ن.ک: رامین خانگی، منبع‌شناسی شیعه به زبانهای اروپایی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۶.

روزبه‌روز داغ‌تر می‌شود. ناگفته پیداست که در مطالعات شیعی فرقه‌های مختلف منسوب به این مذهب مورد بررسی قرار می‌گیرند که البته یکی از آنها هم امامیه است. هرچند به نظر می‌رسد امامیه جزء آخرین فرقه‌های شیعی بوده که غربیان بدان پرداخته‌اند، امروزه عطف توجه به آن اگر بیشتر از سایر فرقه‌های شیعی نباشد، کمتر هم نیست.

در این میان، یکی از جنبه‌های مهم تشیع، و از جمله امامیه، که بیش از یک قرن است توجه محققان غربی را به خود جلب کرده، رویکرد به قرآن است. این موضوع که تقریباً از اواسط قرن نوزدهم در پژوهش‌های غربی مورد توجه قرار گرفته است، به طور خاص با مسئله تحریف و قرائات گره خورده و تبدیل به یکی از چالشی‌ترین موضوعات در حوزه مطالعات شیعی شده است. چراکه در واقع نخستین جرقه‌های پژوهش‌های غربی درباره رویکرد شیعه به قرآن در سال ۱۸۴۲ با بحث تحریف زده شد. این موضوع تا همین امروز یکی از مباحث داغ پژوهشی در شیعه‌پژوهی غربی باقی مانده است. البته بحث از تحریف در موارد بسیاری ضمن بحث از قرائات مطرح شده و به همین دلیل این دو موضوع غالباً درهم‌تنیده و به هم پیوسته‌اند. در کنار این مباحث، موضوع مصاحف شیعی نیز دور از توجه قرآن‌پژوهان نمانده است؛ هرچند به این موضوع دیرتر و کمتر پرداخته‌اند.^۳

مجموعه حاضر با گلچین کردن مهم‌ترین نگاه‌های علمی غربیان از آغاز تا زمان تدوین این اثر، در پی آن است که خوانندگان فارسی زبان را در جریان کهن‌ترین تا جدیدترین تلاش‌ها، دستاوردها و دیدگاه‌های قرآن‌پژوهان مغرب‌زمین درباره این موضوع قرار دهد.

مقالات این مجموعه

بر اساس توضیحات بالا، کتاب حاضر در دو بخش اصلی (تحریف و قرائات؛ مصاحف) شامل ۹ مقاله تدوین شده است که در رأس آنها یک مقاله به عنوان درآمد آمده است. این درآمد، مقاله‌ای از پاول زاندر درباره جایگاه قرآن در مقایسه با جایگاه امام از نگاه شیعه امامیه است.

بخش اول دربرگیرنده ۶ مقاله با موضوع تحریف و/یا قرائات است. در این مقالات، به

۳. چگونگی رشد و تحول پژوهش‌های غربی درباره رویکرد امامیه به قرآن از میانه قرن نوزدهم تا پایان قرن بیستم را در مقاله‌ای که به زودی در مجله تفسیر اهل بیت (ع) به چاپ می‌رسد، به تفصیل بررسی کرده‌ام.

مقدمه سروراستار ۱۳

ترتیب موضوعاتی چون سوره‌های جعلی، نقد نظریات گلتسیهر درباره اتهام عقیده به تحریف در میان شیعیان، بررسی روایات کهن درباره تحریف، فهرست بلندی از قرائات و شبه‌قرائات شیعی بر اساس منابع کهن، تاریخچه نظریه تحریف در میان عالمان شیعی، و قرائات و شبه‌قرائات شیعی بر اساس کتاب سیاری، مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

موضوع مصاحف نیز در بخش دوم کتاب و در قالب ۳ مقاله بررسی می‌شود. مقاله اول این بخش در واقع ترجمه بخش‌های مرتبط به مصاحف شیعی از کتاب مهم آرتر جفری درباره مصاحف قرآن است که از این جهت ارتباط بسیار نزدیکی با بحث قرائات دارد. اما دو مقاله دیگر صرفاً درباره مصاحف معتبر نزد شیعه امامیه (اعم از مصاحف قرآنی و غیر قرآنی) هستند.

تاریخ نگارش این مقالات، بازه‌ای به گستره یک قرن، از اوایل قرن بیستم تا اوایل قرن بیست‌ویکم را در بر می‌گیرد. طبیعی است که در چنین گستره‌ای شاهد تغییر نگرش‌ها و رویکردهای محققان غربی به مسائل مطرح در این حوزه باشیم. بنابراین در هر یک از دو بخش کتاب، مقالات به ترتیب تاریخی چیده شده‌اند تا بتوانند تصویری از چگونگی این تحولات به خواننده ارائه کنند. در یک نگاه کلی می‌توان گفت هرچه به قرن بیست‌ویکم نزدیک‌تر می‌شویم، حجم منابع مورد بررسی توسط نویسندگان بیشتر، نگاه‌ها عینی‌تر، و نتایج ریزتر می‌شوند.

درباره ترجمه

مقالات این مجموعه توسط ۹ نویسنده مختلف به یکی از زبان‌های انگلیسی، آلمانی، فرانسوی و عبری نوشته شده و سپس به قلم ۷ مترجم مختلف به فارسی برگردانده شده‌اند. بنابراین طبیعی است که این مقالات از لحاظ سبک نگارش یکسان نباشند: بیشتر مقالات قلمی روان و قابل فهم دارند، اما برخی هم دیریاب و دشوارند، بدان سبب که متن اصلی دارای این ویژگی‌ها بوده است. در فرایند ویرایش این ترجمه‌ها حداکثر تلاش به کار گرفته شده است تا در عین وفاداری حداکثری به متون اصلی (و پرهیز از هرگونه دخالت در متن یا محتوای آنها از طریق افزودن عبارات اضافی یا ارائه ترجمه‌های آزاد)، ترجمه‌ای هرچه شیواتر

ارائه شود. از آنجاکه این دو ویژگی در واقع در دو کفه یک ترازو قرار می‌گیرند، برای رسیدن به تعادل چاره‌ای جز آن نیست که در موارد لزوم از بار یکی کاست و به بار دیگری افزود تا خروجی نهایی به وضعیتی متعادل از لحاظ وفاداری به متن غربی و قابل فهم بودن برای خواننده فارسی برسد. با این حال از آنجاکه ماهیت این کار علمی، و نه ادبی، است ممکن است در موارد بسیاری به نظر برسد که کفه وفاداری به متون غربی سنگین‌تر است. این ناشی از بار معنایی خاصی است که بسیاری از اصطلاحات تخصصی به دوش می‌کشند و در بسیاری از مواقع نمی‌توان با شرح و بسط آنها در ترجمه مشکل را به طور فراگیر حل کرد. به همین دلیل چاره را در آن دیدیم که برای برخی اصطلاحات خاص غربی، که در سراسر کتاب کاربرد دارند، به ذکر معادل‌های فارسی‌شان اکتفا کنیم و در قسمتی جداگانه تحت عنوان «اصطلاح‌نامه» توضیح کوتاهی درباره آنها بیاوریم. آشنایی با این اصطلاحات و مفاهیم به خواننده پیگیر در زمینه پژوهش‌های غربی کمک می‌کند تا سایر متون غربی در موضوع کلی مطالعات ادیان را نیز بهتر و آسان‌تر درک کند. بنابراین پیشنهاد می‌شود پیش از شروع به مطالعه کتاب خواننده سری به این اصطلاح‌نامه بزند.

گذشته از موارد فوق، هر جا ضرورت اقتضا کرده است که کلمه یا عبارتی خارج از متن اصلی به ترجمه افزوده شود، برای رعایت امانت، آن افزوده در میان دوقلاب [[به این صورت]] آمده است. دلیل استفاده از دوقلاب این است که خود نویسندگان غربی از علامت قلاب برای افزودن توضیحاتی به متون ترجمه‌شده از عربی به زبان غربی استفاده کرده‌اند. بدین وسیله توضیحات نویسنده از توضیحات مترجم و ویراستار متمایز می‌شود.

علاوه بر اینها، در سایر موارد نیز تلاش شده متن ترجمه‌ها به دقیق‌ترین شکل بازتاب‌دهنده ویژگی‌های متون اصلی باشند. یکی از این ویژگی‌ها چگونگی کاربرد اصطلاحات اسلامی در متون غربی است. طبق یک عرف رایج در متون تخصصی به زبان‌های غربی هرگاه واژه‌ای به زبانی بیگانه در متن اصلی بیاید با حروف ایتالیک درج می‌شود تا خواننده به آسانی دریابد که آن واژه اصطلاحی تخصصی است که برای تأکید بر دقت ویژه نویسنده برای کاربرد آن به همان شکل اصیلش به زبان اصلی آمده است. برای مثال هرچند در انگلیسی معادل‌های فراوانی برای واژه عربی «تحریف» وجود دارد، در این

مجموعه مقالات بارها شاهد آن هستیم که به دلیلی نویسنده از خود کلمه عربی تحریف با آوانگاری انگلیسی (*tahrīf*) استفاده کرده است. از آنجاکه معمولاً نویسندگان غربی در این قبیل کاربردها تعمد و مقصود خاصی دارند، در متن ترجمه هم هر جا کلمه «تحریف» یا کلمات مشابه چنین وضعیتی داشته‌اند، به شکل *ایتالیک* متمایز شده‌اند. بنابراین در سراسر کتاب هر کلمه‌ای با این شکل ظاهر شده باشد، نشانه آن است که در متن اصلی هم این کلمه به همین شکل، فقط با آوانگاری لاتین، آمده است و نویسنده غربی از کاربرد معادل فرنگی آن به دلیلی خودداری کرده است. گفتنی است در متون غربی معمولاً نام کتاب‌ها هم به صورت *ایتالیک* درج می‌شوند؛ اما در این ترجمه نام تمام کتاب‌ها حالت ایرائیک دارند و بنابراین از کلمات عربی فوق‌الذکر متمایز هستند. بنابراین اگر در یک جمله کلمه «تحریف» سه بار و به سه شکل مختلف به این صورت به کار رفته باشد: «... تحریف ... تحریف ... تحریف ...»، معنایش آن است که کلمه اول برگردان معادلی غربی (مثلاً *falsification*) است، کلمه دوم در متن غربی به صورت *tahrīf* ظاهر شده، و کلمه سوم نام یک کتاب است.

از دیگر ویژگی‌های این ترجمه حفظ شمارگان و علائم پاورقی‌ها به همان ترتیب و شکلی است که در متن اصلی ظاهر شده‌اند. این مراعات دو دلیل دارد: یکی اینکه گاهی در یک مقاله به پاورقی خاصی ارجاع داده می‌شود و حفظ شمارگان پاورقی‌ها بیشتر می‌تواند صحت ارجاع را تضمین کند. دلیل دوم اینکه به این روش خواننده علاقه‌مند و دقیق‌النظری که قصد مقابله متن ترجمه با متن اصلی را دارد، آسان‌تر می‌تواند با پیگیری شماره یا علائم پاورقی‌ها مطلب مورد نظرش را در متن غربی بیابد.^۴

برای کمک به یافتن مطالب در متون اصلی، تمهید دیگری نیز اندیشیده شده است. در سراسر این کتاب، شماره صفحه‌ای که مطلب غربی از آنجا آغاز می‌شود در حاشیه سمت چپ صفحات آمده است. بنابراین خواننده به راحتی می‌تواند بر اساس این شماره‌ها مطلب را در

---

۴. بنابراین هر جا ارائه توضیحی اضافی از جانب مترجم یا ویراستار ضرورت داشته، آن توضیح با در قالب پی‌نوشت در انتهای مقاله آمده است، یا اگر وجود آن در پایین همان صفحه مرجع بوده، با علامت ستاره داخل کروشه آمده است تا هم ترتیب شمارگان پاورقی‌های نویسنده حفظ شود، و هم مشخص باشد که این پاورقی افزوده مترجم (م.) یا سرویراستار (و.) است.

صفحهٔ مربوط به متن اصلی بیابد. ضمناً مشخصات کتابشناختی هر مقاله در نخستین پاورقی همان مقاله آمده است و شماره‌های موجود در حاشیهٔ صفحات مربوط به همان چاپ مورد اشاره در آن پاورقی است.

دربارهٔ ارجاعات و پاورقی‌ها، به موارد بسیاری برمی‌خوریم که نویسنده به کتاب یا مقاله‌ای غربی ارجاع می‌دهد که اکنون ترجمه یا تلخیصی از آن به فارسی موجود است. در این موارد اگر خوانندهٔ فارسی زبان از ترجمهٔ آن آثار اطلاع داشته باشد، طبیعتاً آسان‌تر می‌تواند مباحث مربوطه را دنبال کند. از این رو در سراسر این اثر هر جا چنین موردی وجود داشته، با علائم اختصاری و در میان دو قلاب به این صورت مشخص شده است: [[ب.ت: نام نویسنده، نام منبع]]. در این الگو، نام نویسنده به همان صورتی که در آن ترجمه آمده و نام منبع به شکل اختصاری می‌آید و در موارد مهم حتی شمارهٔ صفحهٔ مطلب مورد نظر در آن منبع فارسی هم ذکر می‌شود. مشخصات کامل این منابع فارسی را می‌توان بر اساس همان مشخصات اختصاری در ضمیمهٔ پایان کتاب یافت.

دربارهٔ نمایه‌های کتاب این نکته گفتنی است که نمایهٔ فارسی علاوه بر موضوعات مهم و کلیدی، شامل آیات قرآن، نام‌های اشخاص، کتاب‌ها، ادیان و مذاهب و فرق، و سایر اعلام مهم جغرافیایی و تاریخی نیز هست. اما نمایهٔ انگلیسی طبیعتاً تنها شامل نام نویسندگان غربی (به علاوهٔ تاریخ تولد یا مرگ اشخاص مهم) است، اعم از آنکه در متن کتاب نام آن شخص با حروف لاتین آمده باشد (مثلاً در پاورقی‌ها) یا در متن فارسی آوانگاری شده باشد. در مواردی که خواننده نمی‌تواند بر اساس آوانگاری فارسی مذکور در متن ترجمه نامی غربی را در نمایهٔ انگلیسی بیابد، می‌تواند با مراجعه به نمایهٔ فارسی از شکل اصلی آن نام آگاه شود.

سپاسگزاری

در پایان لازم است از مسئولان محترم پژوهشگاه قرآن و حدیث، به ویژه ریاست محترم پژوهشکدهٔ تفسیر اهل بیت (ع) دکتر عبدالهادی مسعودی و معاون محترم این پژوهشکده آقای محمد مرادی، صمیمانه سپاسگزاری کنم که انجام این کار بدون حمایت آنها امکان‌پذیر نبود. ایدهٔ اولیهٔ این طرح از دکتر علی راد، مدیر وقت گروه قرآن‌شناسی و دانش‌های پیرامونی بود که بدین وسیله از ایشان قدردانی می‌شود. همچنین از همکاری همهٔ

مقدمه سرویراستار ۱۷

مترجمان زبده‌ای که در ترجمه این مقالات به دعوت ما پاسخ مثبت دادند و نیز از دکتر سید علی آقایی و دکتر مرتضی کریمی‌نیا که با سخاوت و بزرگواری تجارب ارزشمندشان را در اختیار سرویراستار این مجموعه قرار دادند، به طور ویژه سپاسگزاری می‌کنم. لازم است از دکتر محمد شمس نیز بابت کمک‌های بسیار ارزشمندش در تهیه برخی منابع نایاب غربی صمیمانه تشکر کنم. همچنین از آقای سید علی موسوی‌کیا و خانم مینا هاتفی به خاطر کمک‌هایشان در مراحل آماده‌سازی و نشر کتاب قدردانی می‌کنم.

در پایان باید این نکته را یادآوری کنم که چون همه ترجمه‌ها فرایندی طولانی از مقابله، تصحیح، هماهنگ‌سازی و ویرایش را از سر گذرانده‌اند، با وجود اینکه در پایان به تأیید مترجمان نیز رسیده‌اند، تمام مسئولیت‌های علمی این اثر تنها متوجه سرویراستار مجموعه است.

م.ع. طباطبایی (مهر داد)